“Kafkasya’dan Anadolu’ya
Kültür Köprülerimiz”

Uluslararası Seyyid Yahya Şirvânî ve Halvetilik Sempozyumu

Eskişehir, 21-23 Kasım 2013

Bakü, 25-27 Kasım 2013

Editörler

Prof. Dr. Orhan Söylemez

Yrd. Doç. Dr. Ahmet İçli

HALVETÎLİĞİN MANZUM ETVÂR-I SEB'A GELENEĞİNDE ÜÇ MÜELLİF BİR ESER

Ali ÖZTÜRK[1]

Giriş

Halvetiyye'nin Anadolu'da kök salması tarikatın pîr-i sânîsi Yayha Şirvânî (ö. 868-869/1464-1465)'nin buraya gönderdiği halifeleri sayesindedir. Yahya Şirvânî'nin halifelerinden önce de Anadolu'ya kendilerine Halvetî denilen kimseler gelmişti ve Amasya, Niğde, Sivas gibi merkezlerde kurdukları tekkelerde faaliyette bulunmaktaydılar. Ancak Halvetîliğin Anadolu'da kurumsallaşması ve geniş kitleler üzerinde etkili olmaya başlaması Yahya Şirvânî'nin gönderdiği halifeleri sayesinde mümkün olmuştur. Yahya Şirvânî sonrası Halvetîliğin dikkat çekici özelliklerinden biri, tarikatın temel öğretilerini anlatmak maksadıyla mürşidler tarafından telif edilen eserlerin önemli bir kısmının manzum oluşudur. Başta, Dede Ömer Rûşenî (ö. 892/1487), Pîr Muhammed Bahâüddîn-i Erzincânî (ö. 879/1474), Habîb-i Karamânî (ö. 902/1497-98) gibi bizzat onun Bakü'deki dergâhında yetişen halifeleri ilâhî aşkı ve tasavvufî öğretiyi manzum biçimde anlatma yolunu tercih etmişlerdir. Bunda kendisi de manzum eserler yazmış olan mürşidleri Yahya Şirvânî'nin tesiri görmezden gelinemez.[2] *Yüzyıllar boyu* Halvetiyye kollarına mensup birçok Halvetiyye mürşidinin veya müntesibinin divanları, divançeleri, divan-ı ilahiyatları ve muhtelif tasavvufî konulara dair çoğunlukla mesnevî nazım biçimiyle yazdıkları sayıları yüzlerle ifade edilen irili ufaklı manzum eserleri olagelmiştir.

Biz bu tebliğimizde Halvetîliğin Anadolu'daki edebî tarihinde önemli bir mevkii olan Muhammed Bahâüddîn-i Erzincânî'nin *Makâmâtü'l-Ârifîn ve Meârifu's-Sâlikîn* isimli eseri ile pîrdaşı Habîb-i Karamânî'nin *Makâmâtü's-sülûk*'u ve halifesi Cemâl-i Halvetî (ö. 903/904-1497/1498)'nin *Etvâr-ı Seb'a*'sı arasındaki benzerlik/aynîlik üzerinde duracağız.[3] Doktora tezimizde kısaca temas ettiğimiz[4] bu konuyu örneklerle açıklamaya çalışacağız. Çalışmamıza esas olan eser Pîr Muhammed Erzincânî'nin eseridir. Bu bakımdan Pîr Muhammed Erzincânî ve eserini kısaca tanıtmak istiyoruz.

---

1 Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Ana Bilim Dalı, aozturk68@hotmail.com

2 Yayha Şirvanî'nin manzum eserlerinin Türkçe çevirisi için bk. Hasan Almaz, *Bakü'den Anadolu'ya Yansıyan Işık Halvetî Pîr Seyyid Yahya Şirvânî Hayatı ve Eserleri*, Ankara 2007.)

3 Aslında bu eserler, temelde Seyyid Yahya Şirvânî'nin etvâr-ı seb'ayı anlattığı Farsça manzumelerden biçim ve içerik olarak etkilenmişe benzemektedir. Ancak bu ayrı bir inceleme konusudur. Sadece bir not olarak kaydetmiş olalım.

4 Bk. Ali Öztürk, *XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf* (yayımlanmamış doktora tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Blimler Enstitüsü, Ankara 2004, s. 34.

Pîr Muhammed, Erzincan'ın Üzümlü ilçesine bağlı bugün Karakaya olarak bilinen Keleriç beldesinde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Medresede hocalık yaparken gördüğü bir rüya üzerine Bakü'ye giderek Yahya Şirvânî'ye intisap etmiştir. Bakü'deki dergâhta seyr ü sülûkunu tamamlayınca kendisine hilafet verilerek Erzincan'a gönderilmiştir. Keleriç'te bir mescid ve zâviye yaptırarak irşadla meşgul olmuştur.[5] Pîr Muhammed, 879/1474 yılında Erzincan'da vefat etmiştir.[6]

Pîr Muhammed Erzincânî'nin bilinen tek eseri *Makâmâtü'l-ârifîn ve Meârifu's-sâlikîn*'dir.[7] *Lemezât* ve *Ziyâretü'l-evliyâ*'da onun tasavvufî hakikatlere dair manzûm ve mensur eserlerinin bulunduğu zikredilmişse de[8] bu eserlerin isimlerinin neler olduğu belli değildir; şimdiye kadar da ele geçmemiştir. *Makâmâtü'l-ârifîn* ilk defa Necdet Okumuş tarafından orijinal metniyle birlikte yeni harflerle yayımlanmıştır.[9] Eser hakkında Zaur Şükürov tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.[10]

*Makâmâtü'l-Ârifîn ve Meârifu's-Sâlikîn'*in Muhtevası

Tevhid: Pîr Muhammed Erzincânî'nin eseri 101 beyitlik bir tevhîdle başlamaktadır. Allah'ın isminin tecellisiyle mahlûkatın yaratılışından, insanın yaratılışından, peygamberlerin gönderilişinden ve Allah'ın yüce sıfatlarından bahsedilmektedir. İlk beyti:

Tevekkül eyledük ismine ânın
Ezelden olunan kısmına ânın

Na't: "Medh-i Hâtemü'n-nebiyyîn ve Seyyidü'l-mürselîn Aleyhi's-salâtü ve's-selâm" (4a-5b) başlığı altında Hz. Muhammed'i öven 52 beyitlik na't bulunmaktadır. İlk beyti:

Sâdıkun li'l-va'di şefîu'l-müznibîn
Nûr-ı âlem rahmeten li'l-âlemîn

Çehâr-ı yâr: Eserinde Hz. Ebu Bekir'den başlamak üzere Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali için ayrı ayrı medhiyyesi bulunan Pîr Erzincânî, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için de birer medhiyye yazmıştır. Medhiyyelerin her biri on üçer beyittir. Hz. Ebu Bekir için yazdığı medhiyyenin ilk beyti:

---

5 Mahmud Celaleddin el-Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemezât-ı Ulviyye* (haz. Mehmet Serhan Tayşi), MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 412; Osmanzade Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz) Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, c. III, s. 319.

6 Vassaf, *Sefîne.*, c. III, s. 319; Hocazade Ahmed Hilmi, *Ziyaret-i Evliya*, Dâru'l-hilâfetü'l-aliyye, İstanbul 1325*, s. 99.*

7 Eser, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Eski Eserler Bölümü 1308/1 numarada kayıtlıdır.

8 bk. Hulvî, *Lemezât*, s. 412; Hocazâde, *Ziyaret-i Evliya*, s. 99.

9 Pir Muhammed Bahâeddin Erzincânî, *Makâmâtü'l-*ârifîn ve Meârifu's-sâlikîn (haz. Necdet Okumuş), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

10 Zaur Şükürov, *XV. Asır Mutasavvıf Şairlerinden Bahâüddîn Erzincânî ve "Makâmâtü'l-ârifîn ve Maârifu's-sâlikîn" Adlı Eseri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (danışman: Mustafa Uzun), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004.

Evvel îmâna gelen Bû Bekr'di
Ol zamân kim küfr ü hışm-ı mekrdi

Etvâr-ı Seb'a: Erzincânî'nin yedi tavrı anlatığı bu bölüm, bir mukaddime, diğeri de yedi makamın anlatıldığı sekiz başlıktan oluşan 429 beyitlik bir mesnevîdir. Etvâr-ı seb'a 33 beyitlik bir mukaddime ile başlar. Bu mukaddimede yedi sayısının önemi üzerinde durulur ve kalbin yedi yerde tavrı olduğu vurgulanır. Daha sonra sırasıyla makamlar ve özellikleri anlatılır. Birinci makam '*seyr ila'llah*'tır. Bu makamın nefsi, *emmâre*dir. Bu makamda olan kimse hikmet değil, ibret ehlidir hatta ibretin başındadır. Işık kendisine bazen görünür bazen de karanlıktır. İşi fısk ve günahtır. Ancak *levvâme*nin ışığıyla buradan kurtulabilir. Bu makamdaki kişinin zikri, *cehrî*dir. İkinci makam, *seyr li'llâh*'tır. Bu makamın nefsi, *levvâme*dir. Burası zâhir ilminin akıl ve fikrin hâkim olduğu bir yerdir. Karanlıklar aklın ışığıyla aydınlanır. Bu makam, ibret yeri olmakla beraber hikmet güneşiyle aydınlanmağa başlamıştır. Bu makamda zikr, *hafî* (kalbî) olmuştur. Üçüncüsü *seyr ala'llâh*'tır. Bu makamın nefsi, *mülhime*dir. Durumu ehl-i hikmettir. Gönlüne Rahmânî ışıklar gelir, mârifet ve ilham ehli olmaya başladığından kalbine sırlar doğar. Dördüncü makam, *seyr mea'llah*'tır. Bu makamın nefsi, *mutmainne*dir. Gönlü, irfan ve vahdet nuruyla aydınlanır. Bu makamdaki kişinin durumu, sır makamında olmasıdır. Sır makamı, *fenâ* makamıdır. Bu makamda pek çok tehlikeler bulunmaktadır. Bu yüzden şeriat ipini elden bırakmamak tavsiye edilmiştir. Beşinci makam *seyr fi'llâh*'tır. Bu makam, tevhid ve ehl-i cezbe makamı olup nefsi, *râziye*dir. Nuru, *lâmekân*dır. Bu makamdaki nefsin özelliği *tecrîd* ve *tefrîd*dir. Altıncısı, *seyr ani'llâh*'tır. Bu makam ilm-i nübüvvet ve mürşidlik makamı olup, nefsi, *râziye*dir. Işığı, *nur-ı Ahmed*'dir. Yedincisi, *seyr bi'llah*'tır. Bu makam, hakikat makamı olup nefsi, *kâmile*dir. Hakka'l-yakîn mertebesinin sırrı, *sırr-ı ahfâ-yı hafâ*dır: Burada şeriat tarikat hakikat hepsi birdir. Burada zaman kavramı yoktur. Kişi bu makamda görünüşte halk ile olmakla beraber mânâda Allah ile birliktedir.

Etvâr-ı Seb'a eserin bir başka yerinde de temsilî olarak hikâye edilmiştir. "Temsilât-ı Etvâr-ı Kulûb" (19^a-21^b) adını taşıyan 103 beyitlik bu hikâye özet olarak şöyledir: Geçmiş zaman içinde Rum, Şam, Hint veya Çin memleketlerinden birinde kuyumcular (Cevherîler) bir araya gelerek mücevher elde etmenin yollarını tartışırlar. Her biri sarraf olduğu halde kimya ilminden haberdar olmadıklarından bu ilimler konusunda derin bilgi sahibi olduğu bilinen bir üstada sormaya karar verirler. Üstadın etrafında toplanıp kendilerine mâden-i gevherden, kimyanın sırlarından haber vermesini isterler. Muallim onlara bu yolun çetin olduğunu, sabır gerektirdiğini anlatır. Zahmet denizine gemilerini demirlemelerini, o ne derse yerine getirmelerini ister ve benlik putlarını kırmaları halinde Kaf Dağı'nı göstereceğini söyler. Muallimin etrafında toplanan bu kimseler kazma ve küreklerle işe başlarlar. Kazmayı ilk vurdukları yerde çıkan toprağı altın madeni sanırlar. Muallim onları uyarır, aletlerini değiştirmelerini söyler ve gayrete davet eder. Kazmayı ikinci vurdukları yerden kırmızı lacivert yâkutlar, yeşil sarı zümrütler çıkar. Burayı da cennet sanırlar.

Üçüncü vuruşta öyle bir yere erişirler ki taş toprak, inci-gevher görünür. Artık toz topraktan kurtulduklarını zannederler. Muallim onları yine uyarır ve teslimiyyeti hatırlatır. Biraz daha gayretle, hayret verici ve tuhaflıklarla dolu bir yere gelirler. Aradıkları yerin burası olduğuna inanırlar. Üstat onları yine uyararak aletlerini değiştirmeleri gerektiğini hatırlatır. Beşinci geldikleri yer fevkalade aydınlık bir yerdir. Aradıklarının burada olduğunu zannederek aldanırlar. Muallim, gözlerini açmalarını ister, burada kimyager olunamayacağını belirtir ve aletlerini değiştirmeleri gerektiğini söyler. Mürebbinin sözüne uyarlar ve her tarafı altın madeni olan bir yere varırlar. Gördükleri manzara karşısında hayretler içinde kalırlar. Ancak mürebbi, tekrar gayretle çalışmaları ister. Son olarak öyle bir yere gelirler ki gördükleri karşısında kendilerini kaybederler. Aradıkları kimya buradadır. Üzerlerine gevher nurları saçılır. Burası tarif edilemeyecek, anlatılamayacak bir yerdir.

Burada anlatılanların sülûk ehli için bir temsil olduğu belirtilmiştir. Muallimden kasıt, Hz. Muhammed ve mürşidlerdir. Kuyumcular, onlara uyan müridlerdir. Bu anlatılan yedi temsil, yedi makama bir misal teşkil eder. Her bir makamın âleti vardır. Müridin sülûk mertebelerinde tatbik etmek zorunda olduğu zikir türü, hikâyede kuyumcunun elindeki âlete benzetilmiştir (21[b]).

Habîb-i Karamânî (ö. 902/1497-98) ve *Makâmâtü's-sülûk*'u

Habib-i Karamânî biyografik ve tarihi kaynaklara göre Niğde yakınlarındaki (günümüzde Aksaray'a bağlı olan) Ortaköy'de doğmuştur. Ne zaman doğduğu bilinmemektedir. Soyu baba tarafından Hz. Ömer'e, anne tarafından da Hz. Ebu Bekir'e ulaşır. Habîb-i Karamânî tahsilini tamamladıktan sonra bir müddet müderrislik yapmış ve akabinde Bakü'ye giderek Yahya Şirvânî'ye mürid olmuştur. On iki yıl Yahya Şirvânî'nin yanında bulunduktan sonra icazet verilerek Anadolu'ya gönderilmiştir. Ankara, Kayseri, Sivas, Konya, Karaman, Aydın, İskilip Amasya gibi şehirleri dolaşmıştır. Ankara'da bulunduğu sırada Akşemseddin (**öl. 863/1459**) ile sohbetleri olmuştur. Karamânî, 902/1497/1498 **yılında Amasya'da vefat etmiştir.**[11]

Biyografik kaynaklarda onun *Kitabu'n-Nasâyîh* isminde mensur bir eseri ve manzum *Etvâr-ı Seb'a*'sı olduğu kaydedilmiştir.[12] *Kitabu'n-Nasâyîh* henüz ele geçmemiştir. Etvâr-ı Seb'a'yı konu edinen *Makâmâtü's-sülûk*, 1250 beyit civarında bir mesnevîdir. Bilinen tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi bölümü, 1321 numarada bulunmaktadır. Hatime kısmındaki (47[b]) ifadeden eserin tam adının *Risâle-i Makâmâtu's-sülûk* olduğu görülmektedir. Eserin

11 bk. Lamii Çelebi, *Terceme-i Nefahatü'l-üns min Hadarati'l-kuds*, İstanbul 1289, s. 577-578; Mehmed Mecdî Efendi, *Hadâiku'ş-şakâik,* (haz. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, s. 282-283; Hulvi, *Lemezât*., s. 409-410; Hoca Saadettin Efendi, *Tacü't-tevarih*, (I-V), (haz. İsmet Parmaksızoğlu), c. V, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, c. V, s. 204-205; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî (Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniyye),* Matbaa-i Amire, İstanbul 1311, c. II, s. 109. Kamil Şahin, "Habib Karamânî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c. XIV, s. 371-372.

12 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn,* c. I, s. 262; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, c. I, s. 58.

ilk yaprağındaki Arapça kayıtta bu Etvâr-ı Seb'a'nın Yahya Şirvânî'nin halifelerinden Şeyh Habib Ömer el-Halvetî'ye ait olduğu belirtilmiştir. Bu bilgilerin dışında kitabın içerisinde Habib-i Karamânî'nin ismi veya mahlası yer almamaktadır. Bununla birlikte ona ait olduğuna dair bazı işaretler bulunmaktadır:

Hikâyet kıldı ol pîr-i azîzim
Benim oldı şeyhim ehl-i râzım
.....
Vefâda yâr-ı gâr idi o mutlak
Ömer neslinden idi hem muhakkak
Vr. 23/b

Eserin sonunda da şu beyitler yer almaktadır:

Tamam itdi burada bunı üstâd
Kim okırsa ide Hak gönlüni şâd

Vasıyet kıldı kim itmâm ederse
Okuyub bir du'â in'âm ederse
Vr. 51/a

Bu ifadeler, müellifin müntesiplerinden birinin, onun eserini temize çektiği ve yer yer ilavelerde bulunduğu izlenimi uyandırmaktadır. Eserin gerçek müellifi ise baba tarafından Hz. Ömer'in soyundan geldiği bilinen Habib-i Karamânî olmalıdır. Eserin müstensihi belli değildir.

İlk beyti:

İlâhî hamdüm ü şükrüm sanādur
Ki senden gayra hamd itmek hatâdur

Son Beyti:

Olur söz ehlinün kātında zâhir
Sözü hatm eyledüm ben evvel âhir

Muhtevası: *Makâmâtü's-sülûk* yukarıda ilk beyti verilen bir münâcât ile başlamaktadır (1^b). Sülûk ve halvet konulu manzumelerden sonra (11^a) Etvâr-ı Seb'a açıklanmıştır. Nefsin yedi mertebesi yedi makam olarak düşünülmüştür. Her bir makamın adı, özelliği, bu makamdakilerin durumları ve gerekli olan zikir açıklanmıştır. "Der Beyan-ı Tâlib ve Temsîlât-ı Etvâr-ı Kulûb"(39^b) başlığı altında sülûkun mertebeleri sembolik bir tarzda anlatılmıştır.

Makâmâtü'l-ârifîn İle *Makâmâtü's-sülûk*'un Mukayesesi

Habîb-i Karamânî'nin *Makâmâtü's-sülûk*'u ile Muhammed Erzincânî'nin *Makâmâtü'l-ârifîn ve Maârifü's-sâlikîn* isimli eseri arasında bazı farklılıklar yanında önemli sayılabilecek benzerlikler bulunmaktadır. Her iki eseri karşılaştırdığımızda şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: Erzincânî'nin eserinde Tevhid manzumesi mahiyetinde olan ilk 101 beyit, Karamânî'nin eserinde yoktur. Buna karşılık Karamânî'nin eserinin başında ilk 31 beyti münacat olmak üzere, sülûk ehlinin özelliklerinden, tarikat silsilesinden bahsedilen, yer yer konu ile ilgili hikâyelerin de anlatıldığı 229 beyitlik (1^b-10^b) bir manzume bulunmaktadır. Bunun Karamânî'nin orijinal bir manzumesi olduğu anlaşılmaktadır. Akabinde Hz. Peygamberi vasfeden "17 beyitlik bir manzume yer almaktadır. Ancak bu şiirin 12 beyti Erzincânî'nin 51 beytiklik naati içerisinde yer alan beyitlerle neredeyse aynıdır. Eserin genelinde olduğu gibi bu beyitlerin sıralaması da Erzincânî'nin eserindekinden farklıdır. Pîr Muhammed Erzincânî'nin eserinde yer alan Hz. Ebu Bekir, Hz Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve Hz. Hasan ve Hüseyin'e ilişkin medhiyeler Karamânî'nin eserinde bulunmamaktadır.

Eserin geneline bakıldığında, Habîb-i Karamânî'nin, âdetâ Pîr Erzincânî'nin eserini önüne koyarak, bazı ilave ve değiştirmelerle konu ve içerik bakımından benzer bir eser yazdığı görülmektedir. Bunların dışında *Makâmâtü's-sülûk*'ta Erzincânî'nin eserinde olmayan beyitler hatta ayrı başlıklar altında çoğunluğunu hikâyelerin teşkil ettiği manzumelerin bulunduğunu da belirtelim. Her iki eserdeki benzerlik ve farklılıkları seçtiğimiz beyitlerle örneklendirmek istiyoruz:

Aynı olan beyitlere örnek:

Pîr Muhammed Bahâüddîn-i Erzincânî	Habîb-i Karamânî
Makâmâtü'l-Ârifîn ve Meârifu's-sâlikîn	*Makâmâtü's-sülûk*
Burada akl-ı cüz'î kâmil olur	Burada akl-ı cüz'î kâmil olur
Akl nuriyle zulmet zâil olur (9^a)	Akl nuriyle zulmet zâil olur (17^a)
Makâm-ı sır buradur gâfil olma	Makâm-ı sır buradur gâfil olma
Düriş günden güne özüni salma (11^b)	Düriş günden güne özüni salma (20^a)

Kelime değişiklikleri, takdim tehirlere örnek:

Mürşid-i Hakk muktedâ-yı enbiyâ	Mazhar-ı Hakk muktedâ-yı enbiyâ
Mesned-i kevneyn-i tâc-ı evliyâ (4^a)	Mesned-i kevneyn-i tâc-ı evliyâ (10^b)
Ol Resûlu'llâh ki buyurmuşdurur	Beyân etdi bu sözü ehl-i hikmet
Her âyetün yedi batnı vardurur (7^b)	Yedi batnı olur câmi' bir âyet (11^b)
Ki bunlar Allâh'un emrine kâ'im	Olurlar Tanrınun emrinde kâ'im
İderler kulluğı Allâh'a dâ'im (9^a)	İderler Hâlik'a kulluğı dâ'im (16^b)

Buranun zikri hod zikr-i hafîdür	Bu menzil ehlinün zikri hafîdür
Zirâ gönül gözügüsi safîdür (9[a])	Gönül âyînesi gâyet safîdür (16[b])
Kalemden maksûd ol rûh-ı nebîdür	Kalemden kasdım o ruh-ı nebîdür
Ki cümlenün hakîkatde ebidür (17[a])	Hakîkatde kamûnun ol ebidür (38[a])
Bu gevher nûrı düşdi üstlerine	Çü gevher nûrı geldi gözlerine
Görinür ayn-ı gevher gözlerine (21[a])	Görinür ayn-ı gevher özlerine (45[a])

Birinci/ikinci mısraları tamamen değişik olanlara örnek:

Yâ Resûla'llâh bize olgıl delîl	Yâ Resûla'llâh bize olgıl şefî‘
Yohsa kaldık zulmet içinde zelîl (4[a])	Tâ kim ola nefsümüz Hakk'a mutî‘ (11[a])
Muvahhid ana dirler hakkı birler	Muvahhid ana dirler hakkı birler
Nitekim Kur'an içre hakkı birler (14[a])	Görürse gayrı anā şirk dirler (28[a])
Özi arı kılur her nesne-i pâk	Su gibi pâk olup kıl yüzüni hâk
Bununla tâhir olur nice nâ-pâk (9[b])	Bununla tâhir ola cümle nâ-pâk (17[b])
Velî bundan kemâl söylememekdür	Velî bunda hüner söylememekdür
Ki bunun şerhini eylememekdür (21[a])	Eger söylerse ol kurı emekdür (46[a])
Gel imdi zikrin eyle cân ü dilden	Gel imdi zikrin eyle cân ü dilden
Ki feyz ide sana cânân içinden (22[a])	Halâs it sen seni bu âb u kilden (47[a])

İleri düzeydeki değişikliklere örnek:

Be-sûret cümlemüz evlâd-ı Âdem	Cümlemüz evlâd-ı Âdem sûretâ
Hem ider kamusı Havvâ'dur anam (5[a])	Anamuz Havvâ'dur Âdem'dür ata (10[b])
Hakîkatde ata o ıstıfâdur	Lîk ma‘nîde atadur ol habîb
Ki ma‘nâ ceddi bil o Mustafâ'dur (5[a])	Andan irer kamuya feyz ü nasîb (10[b])
Yönün miskînliğe tut miskîn olgıl	Yönün alçâğa it olmā bülendî
Gider tefrika hâlin teskin olgıl (9[b])	Kabûl eyle kamûdan nush u pendi (17[b])
Kimesne bilmez halden haberdâr	İdünmez kendüye bir kimseyi yâr
Kamû haldâş olan hâlîne ağyâr (13[b])	Kime yârim derîse olur ağyâr(27[b])
Bu hayretde işi dâ'imâ giryân	Bu hayretden gözüm olmışdur giryân
Bu hicretde ciğeri küllî biryân (15[b])	Bu firkatden dil ü cân oldı biryân (34[b])
Dediler cümlesi ey kâmil üstâd	Bugün sensin cihânda çünki üstâd
Ki ma‘nâ hurşîdine olduk ferah-şâd (19[a])	Bize yol gösterivir eyle irşâd (40[a])
Tamâm oldı burada bu risâle	Tamâm itdi burada bunı üstâd
Hak itsün cümle tâlibi visâle (23[a])	Kim okursa anda Hak gönlini şâd (51[a])

Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı gibi eserlerden biri diğerine kaynaklık etmiştir. Hangi eserin önce hangisinin sonra olduğunu şöyle tespit edebiliriz: Pîr Muhammed Erzincânî eserini Erzincan'da 873/1469 yılında yazdığını,

Ki tahrîr oldı bu Erzincân'da
Husûle getüri gör kalb-i cânda

Sekiz yüz yetmiş üçdeydi hicret
Ki tahrîr oldı kıllet ü kesret[13]

beyitleriyle tescil etmiştir. Karamânî'nin eserinde ise telif tarihi bulunmamaktadır. Gerek Erzincânî'nin eserindeki sarih telif tarihi ve yeri kaydı gerekse Habîb-i Karamânî'nin Muhammed Erzincânî'den yirmi üç yıl sonra vefat etmesi eserin ilk yazarının Erzincânî olduğunda kuşkuya yer bırakmamaktadır.

Cemâl-i Halvetî (ö. 903/904-1497/1498) ve Manzum *Risâle-i Etvâr-ı Seb'a*'sı

Cemâl-i Halvetî Halvetiyyenin Cemâliyye kolunun kurucusudur. Çelebi Halife olarak tanınmıştır. Aslen Aksaraylı olan Cemâl-i Halvetî medrese tahsilinden sonra bir ara Zeyniyye tarikatına intisap etmiş, ancak Karaman'da Şeyh Alaaddin Ali el-Halvetî ile tanıştıktan sonra Halvetiyyeye yönelmiştir. Alaaddin Ali'nin vefatından sonra Tokat'a giderek bir süre ümmi derviş Tahiroğlu (ö?)'nun yanında tasavvufî eğitimine devam etmiştir. Onun da vefatından sonra Yahya Şirvânî ile görüşmek arzusuyla Bakü'ye doğru yola çıkmıştır. Erzincan'a geldiğinde yanına uğradığı Pîr Muhammed, Seyyid Yahya'nın yaşlandığını söyleyerek Bakü'ye gitmekten vazgeçirmeye çalışmışsa da Cemâl-i Halvetî yoluna devam etmiştir. Ancak kısa bir süre sonra Yahya Şirvanî'nin vefat haberini alması üzerine Erzincan'a dönerek Pîr Muhammed Erzincânî'ye intisap etmiştir. Tasavvufî eğitimini tamamladıktan sonra hilafet göreviyle mürşidi tarafından Amasya'ya gönderilmiştir. İrşad görevinde bulunduğu sırada Amasya'da vali bulunan II. Bayezid kendisine hürmet göstermiştir. II. Bayezid padişah olmasının akabinde Çelebi Halife'yi İstanbul'a davet etmiştir. Padişahın davetini kabul ederek maiyetiyle birlikte İstanbul'a gelip Koca Mustafa Paşa'nın yaptırdığı dergâha yerleştirilmiştir. Çelebi Halife, bir hac yolculuğu esnasında Şam yakınlarında vefat etmiştir.[14]

Çelebi Halife'nin zâhirî ilimlere ve tasavvufa dair manzum ve mensur çok sayıda eseri bulunmaktadır. İncelememize konu olan manzum "Risâle-i Etvâr-ı Seb'a"sı külliyatı[15] içerisindeki son risâledir. 138[b]-156[b] varakları arasında 815 beyitlik bir mesnevîdir. Bu risâle, Pîr Muhammed Erzincânî'nin

13 *Makâmâtü'l-ârifîn*, vr. 23a.

14 Cemâl-i Halvetî'nin hayatı için şu eserlere bakılabilir: Hulvî, *Lemezât*, s. 427; Mecdî, Şakâik Tercümesi, s. 284; Yusuf b. Yakup, *Menâkıb-ı Halvetiyye*, s. 17. M. Sadık Vicdânî, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye'den Halvetiyye Silsilenamesi*, Evkaf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul 1338-41, s. 56.

15 Cemâl-i Halvetî'nin Külliyatı Ankara Milli Kütüphane A 3264 numarada kayıtlıdır.

Makâmâtü'l-'Ârifîn ve Maârifü's-Sâlikîn isimli eseriyle istinsahtan kaynaklanabilecek farklılıklar dışında bire bir aynıdır. Habîb-i Karamânî'nin *Makâmâtu's-Sülûk* isimli eserindeki kısmî değişiklikler bu eserde yoktur. Sadece Erzincânî'nin eserindeki te'lif tarihi ve yeri belirtilen mısralar yazılmamıştır. Cemal Halvetî eserini, kendi ismiyle/mahlasıyla uyum arzeden (Erzincânî'nin eserinde 23[a]) şu beyit ile bitirmiştir.

Cemâl'in rûzî kılsun ana Allah
Du'âdan yâd ide okuya her gâh [16]

Sonuç ve Değerlendirme

Birbirine benzerliğini tespit ettiğimiz üç eser, Yahya Şirvânî sonrası Anadolu'da ilk kuşak Halvetîlerce yazılan Etvâr-ı Seb'a konulu manzumelerdir. Cemâl-i Halvetî, Pîr Muhammed Erzincânî'nin halifesidir ve eseri mürşidinin eseriyle bire bir aynıdır. Pîr Muhammed Erzincânî ile Habîb-i Karamânî pîrdaştırlar ve eserleri arasında benzerlik âşikârdır. Kronolojik olarak eseri ilk yazanın Pîr Muhammed Erzincânî olduğu anlaşılmaktadır. Pîr Muhamed Erzincânî'nin *Makâmâtü'l-'Ârifîn*'i Habib-i Karamânî'nin *Makâmâtü's-sülûk* ve Cemâl-i Halvetî'nin *Etvâr-ı Seb'a* isimi eserine kaynaklık etmiştir. Ancak, Karamânî veya Cemâl-i Halvetî bahse konu eserlerinin hiçbir yerinde Pîr Muhammed veya onun eserinden bahsetmemişlerdir.

Divan edebiyatında bu ve benzeri uygulamalar intihal olarak görülüp suç kabul edilmiştir. Zira divan şiirinde orijinallik esastır. Tasavvufî edebiyattaki gibi bir uygulamaya müsamaha edilmemiştir. Sünbülzâde Vehbî'nin şu beyti bunu pek güzel ifade etmektedir:

Sirkat-i şi'r edene kat'-ı zebân lâzımdır
Böyledir şer'-i belâğatde fetevâ-yı sühân

Oysaki tasavvuf edebiyatında durum farklıdır. Türk tasavvuf edebiyatının ilk temsilcisi Ahmed-i Yesevî'nin "hikmet"lerinin benzerini söyleyen Yesevî dervişlerinden beri sufî şairlerin çoğunda az ya da çok etkilenmeler olagelmiştir. Tasavvuf şiirinde önemli olan şiirin şekil hususiyetleri ve edebî değeri değil, ihtiva ettiği mânâdır. Asıl olan tasavvufî hakikatler olup müellif manevî bilgi ve tecrübelerin aktarılmasına aracılık etmektedir. Bu hakikatler kimsenin tekelinde değildir; Gâlib Dede'nin ifadesiyle "mîrî malı"dır. Dolayısıyla bu durumu divan şiirindeki gibi sirkat veya intihal olarak değerlendirmek mümkün gözükmemektedir.

Sonuç olarak Pîr Muhammed Erzincânî'nin yazmış olduğu ***Makâmâtü'l-Ârifîn ve Meârifu's-Sâlikîn*** isimli eserin, tarikat içerisinde önemli bir mevkii olduğu anlaşılmaktadır. Karşılaştırdığımız üç eser, Halvetî edebî geleneğinin,

16 Cemâl-i Halvetî, *Risâle-i Etvâr-ı Seb'a*, vr. 156[b].

özellikle Türkçe manzum etvâr-ı seb'a yazma geleneğinin ilk örnekleridir. Anadolu'da Halvetîliğin yayılmasına ve tabii ki tasavvufî edebiyatın gelişmesine katkı sunmuşlardır.

KAYNAKÇA

Almaz, Hasan, *Bakü'den Anadolu'ya Yansıyan Işık Halvetî Pîr Seyid Yahya Şirvânî Hayatı ve Eserleri*, Ankara 2007.)

Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn Esmâi'l- müellifîn ve Âsâru'l- musannifîn* (haz. Mahmud Kemal İnal-Avni Aktunç), Maarif Basımevi, İstanbul 1955.

Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (I-III) Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000.

Cemâl-i Halvetî, *Risâle-i Etvâr-ı Seb'a*, Millî Kütüphane, A 3264 (138^{b}-156^{b}).

Habîb-I Karamânî, *Risâle-i Makâmâtü's-sülûk,* Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, nu: 1321.

Hoca Saadettin Efendi, *Tacü't-tevarih*, (I-V), (haz. İsmet Parmaksızoğlu), c. V, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.

Hocazade Ahmed Hilmi, *Ziyaret-i Evliya*, Dâru'ul-hilâfetü'l-aliyye, İstanbul 1325*, s. 99.*

Kamil Şahin, "Habib Karamânî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, c. XIV, s. 371-372.

Lamii Çelebi, *Terceme-i Nefahâtü'l-üns min Hadârati'l-kuds*, İstanbul 1289.

M. Sadık Vicdânî, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye'den Halvetiyye Silsilenamesi*, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul, 1338-41.

Mahmud Celaleddin el-Hulvî*, Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemezât-ı Ulviyye* (haz. Mehmet Serhan Tayşi), MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.

Mehmed Mecdî Efendi, *Hadâiku'ş-şakâik,* (haz. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yayınları İstanbul 1989.

Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî (Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniyye)*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1311.

Osmanzade Hüseyin Vassaf*, Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz) Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006.

Öztürk, Ali, *XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf* (yayımlanmamış doktora tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Blimler Enstitüsü, Ankara 2004.

Pir Muhammed Bahâeddin Erzincânî, *Makâmâtü'l*-ârifîn ve Meârifu's-sâlikîn (haz. Necdet Okumuş), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.

Şükürov, Zaur, *XV. Asır Mutasavvıf Şairlerinden Bahâüddîn Erzincânî ve "Makâmâtü'l-ârifîn ve Maârifu's-sâlikîn" Adlı Eseri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi (danışman: Mustafa Uzun), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004.

Yusuf b. Yakup, *Menâkıb-ı Şerif ve Tarikatnâme-i Pîran ve Meşayih-i Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye*, İstanbul 1290.